มนุษยนิยมในปรัชญามาร์กซ์

วิทยา ศักยาภินันท์ [1]

บทนำ

จากการที่ระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ในหลายประเทศได้ล่มสลายลงในช่วงปี พ.ศ. 2530-2540 ได้เกิดคำถามตามมาว่า ปรัชญามาร์กซ์ยังใช้ได้กับโลกปัจจุบันอยู่หรือไม่ ทั้งนี้เพราะปรัชญามาร์กซ์เป็นระบบปรัชญาเดียวก็ว่าได้ที่ประกาศว่า ภารกิจของปรัชญาคือ การเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้น (Marx, 1973: 65) และคำตอบที่ได้จากคำถามดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

1. สิ่งที่ล่มสลายไปกับสหภาพโซเวียตและประเทศยุโรปตะวันออก คือ ลัทธิสตาลิน (Stalinism) ที่มีหลักการหลายอย่างหันเหไปจากปรัชญามาร์กซ์ เช่น ระบบทุนนิยมโดยรัฐ เผด็จการโดยผู้นำ และความคิดแบบชาตินิยม เป็นต้น (Grant and Woods, 1996 : 1-58)

2. ระบบสังคมนิยม (Socialism) ยังคงเป็นทางเลือกแทนระบบทุนนิยม เพราะอุดมการสังคมนิยมที่มุ่งการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีเหตุผลและเป็นธรรม มีความเท่าเทียมกันทางสังคม มีประชาธิปไตยทางการเมืองและเศรษฐกิจ และศักยภาพและความมั่นคงของปัจเจกชนได้รับการค้ำประกันเป็นต้นนั้นนับว่ามีเหตุผลและเป็นสิ่งจำเป็นทุกยุคทุกสมัย (Gordon, 1993: 476)

3. ปรัชญามาร์กซ์ยังคงทันสมัย ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์ที่ว่าทุนมาจากมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value)[2] ยังเป็นข้อเท็จจริงที่สมเหตุสมผลแม้ในปัจจุบัน ในทางจริยศาสตร์[3] มนุษยนิยมแบบมาร์กซิสม์ โดยเฉพาะทัศนะในเรื่องของความแปลกแยก (alienation) ยังเป็นสิ่งดลใจผู้รักความเป็นธรรมทั่วไป ส่วนในทางอภิปรัชญา[4] สสารนิยม

---

[1] *ดร. วิทยา ศักยาภินันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา*

[2] *มูลค่าที่เกิดจากการทำงานของลูกจ้าง แต่ตกเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตแทน ตัวอย่างเช่น (ตัวอย่างสมมติ) กรรมกรทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ได้ค่าจ้าง 170 บาท เป็นสิ่งตอบแทน แต่ความเป็นจริงนั้นค่าจ้างที่ได้รับมักจะต่ำกว่าความเป็นจริงเสมอ จากตัวอย่างที่ยกมา ทำงานเพียง 2 ชั่วโมง ก็เพียงพอแล้วสำหรับการผลิตมูลค่า 170 บาท เมื่อลูกจ้างทำงาน 8 ชั่วโมง ย่อมผลิตมูลค่าได้ถึง 680 บาท มูลค่า 510 บาท เป็นมูลค่าส่วนเกินที่เจ้าของปัจจัยการผลิตนำไปเป็นทุนต่อไป*

[3] *สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา ว่าด้วยจุดมุ่งหมายของชีวิต และปัญหาเกี่ยวกับความดีและความชั่ว*

[4] *สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา ว่าด้วยความจริงที่อยู่เบื้องหลังชีวิตและปรากฏการณ์ธรรมชาติ มี 2 สาขาใหญ่ คือ 1) จิตนิยม ความจริงทอนลงได้เป็นจิต เช่น พระเจ้าในบางศาสนา และ 2) สสารนิยม ความจริงทอนลงได้เป็นสสาร เช่น น้ำทอนลงได้เป็นอะตอมของ ไฮโดรเจนและออกซิเจน*

ประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์ที่ไม่เห็นด้วยกับการเข้าใจโลกแบบทอนลง[1] และตรงกันข้ามกับทัศนะการเปลี่ยนแปลงแบบจักรกลนิยม[2] นับว่าสอดคล้องกับกระแสความคิดของวิทยาการปัจจุบัน (Hudelson, 1993: 192)

บทความนี้จะกล่าวเฉพาะทัศนะทางจริยศาสตร์แบบมนุษยนิยมของปรัชญามาร์กซ์ โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อยดังนี้ 1) กำเนิดแนวคิดแบบมนุษยนิยมในปรัชญามาร์กซ์ 2) มนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งธรรมชาติ 3) มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ 4) มนุษย์กับภาวะแปลกแยก 5) มนุษย์คอมมิวนิสต์ และ 6) บทสรุป

1. กำเนิดแนวคิดแบบมนุษยนิยมในปรัชญามาร์กซ์

พัฒนาการทางปรัชญาของมาร์กซ์ แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ **วัยหนุ่ม** (Young Marx) คือช่วงที่เขียนหนังสือ **Economic & Philosophic Manuscripts of 1844** และ **วัยสูงอายุ** (Old Marx) ซึ่งถัดจากวัยหนุ่มอีกประมาณ 20 ปี อันเป็นช่วงที่เขียนหนังสือ **Capital** แนวคิดแบบมนุษยนิยมของมาร์กซ์ปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงวัยหนุ่ม ส่วนในวัยสูงอายุแม้จุดยืนเกี่ยวกับมนุษยนิยมจะยังเหมือนเดิม แต่มาร์กซ์จะเน้นหนักไปในด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy)[3] มากกว่า บทความนี้จะศึกษาแนวคิดแบบมนุษยนิยมของมาร์กซ์ในช่วงวัยหนุ่มตามที่ปรากฏในหนังสือ **Economic & Philosophic Manuscripts of 1844** เป็นหลัก

ในปรัชญาตะวันตก มนุษยนิยมหมายถึงแนวความคิดที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางในฐานะเป็นแหล่งความดีและการสร้างสรรค์ทั้งมวล ซึ่งตรงกันข้ามกับความเชื่อแบบ**เทวนิยม** (Theism) และ **สัมบูรณ์นิยม** (Absolutism) ที่เชื่อว่ามนุษย์นั้นมีฐานะต่ำต้อยและต้องขึ้นกับอำนาจสูงสุดบางอย่าง เช่น พระเป็นเจ้า เป็นต้น แนวคิดนี้เริ่มแต่สมัยกรีกโบราณ เมื่อ**โปรทากอรัส** (Protagoras, 490-410 B.C.) กล่าวว่า มนุษย์เป็นผู้รู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเขาเอง และพัฒนาเรื่อยมาจนถึงยุคสว่างทางปัญญา (The Age of Enlightenment) ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่เชื่อในอำนาจเหตุผลของมนุษย์ในการเข้าใจตัวเอง

---

[1] เมื่อสสารนิยมต้องการทราบสิ่งใด จะใช้วิธีทอนลง คือ วิเคราะห์ดูว่าสิ่งนั้นประกอบด้วยหน่วยย่อยที่เป็นอะตอมของธาตุอะไรบ้าง แต่สสารนิยมแบบปรัชญามาร์กซ์ไม่เห็นด้วย ตัวอย่างเช่น การจะรู้จักน้ำให้ดูที่คุณสมบัติของน้ำ ซึ่งใช้ดื่มและอาบเป็นต้นได้ ไม่ใช่วิเคราะห์ดูอะตอมของไฮโดรเจนและออกซิเจนที่ประกอบขึ้นเป็นน้ำ

[2] ทัศนะการเปลี่ยนแปลงของสสารนิยมที่เข้าใจว่า ไม่มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง แต่ปรัชญามาร์กซ์เห็นว่า ผลที่ได้จากการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งใหม่ เช่น น้ำมาจากออกซิเจนและไฮโดรเจน แต่ก็เป็นสิ่งใหม่แตกต่างจากออกซิเจนและไฮโดรเจน เพราะมีคุณสมบัติที่ออกซิเจนและไฮโดรเจนไม่มี

[3] เป็นคำใช้เรียกแต่เดิมของวิชาเศรษฐศาสตร์ (Economics) ภายหลังพวกมาร์กซิสต์ใช้คำนี้ในความหมายเกี่ยวกับการผลิตที่สัมพันธ์กับพัฒนาการของสังคมมนุษย์แต่ละยุค

และสิ่งต่าง ๆ ปรัชญามาร์กซ์ก็เช่นเดียวกัน "มีรากฐานมาจากประเพณีปรัชญามนุษยนิยมตะวันตก" (Fromm, 1983: V)

อย่างไรก็ดี ปรัชญามาร์กซ์ไม่ได้เหมือนกับแนวคิดมนุษยนิยมในปรัชญาตะวันตกไปเสียทั้งหมด จะเหมือนก็ตรงที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางทางปรัชญาเท่านั้น แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์แตกต่างกัน เช่น โปรทากอรัสและนักคิดสมัยยุคสว่างทางปัญญาจะสนใจมนุษย์ในประเด็นของญาณวิทยา[1] ส่วนปรัชญามาร์กซ์มองมนุษย์เชิงประวัติศาสตร์ผ่านชีวิตทางการผลิตของสังคม มนุษย์เป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันก็ขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ด้วย ประวัติศาสตร์จะเปิดเผยธรรมชาติของมนุษย์แต่ละยุค แม้แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นี้จะได้รับอิทธิพลจาก **เฮเกล (1770–1831)** แต่ปรัชญามาร์กซ์เห็นตรงกันข้ามกับเฮเกล โดยเห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของวัตถุ[2] ส่วนของเฮเกลเป็นเรื่องของจิตใจ กล่าวคือ ประวัติศาสตร์คือภาพสะท้อนความสมบูรณ์ในเหตุผลของมนุษย์ ข้อแตกต่างนี้ทำให้มาร์กซ์กล่าวว่า "เฮเกลเป็นคนเอาหัวยืนต่างเท้า ที่ถูกต้องใช้เท้ายืน หากต้องการจะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง" (Marx, 1977a: 29)

ฉะนั้น ในเมื่อปรัชญามาร์กซ์เกิดขึ้นในยุคทุนนิยม มนุษยนิยมในปรัชญามาร์กซ์ย่อมเป็นผลของยุคสมัยที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่ประสบความทุกข์ยากจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

2. มนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งธรรมชาติ (man as a natural being)

สิ่งที่ประจักษ์ชัดต่อประสาทสัมผัสสามารถสังเกตเห็นได้ และไม่เกี่ยวกับการคาดเดา ใด ๆ คือสิ่งธรรมชาติ ซึ่งตรงกันข้ามกับสิ่งอธรรมชาติ เช่น พระเจ้า เทพ และปีศาจ เป็นต้น ปรัชญามาร์กซ์มีความเห็นเกี่ยวกับสิ่งอธรรมชาตินี้ตรงกับปรัชญาสสารนิยมอื่น ๆ คือ ไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงจินตนาการของมนุษย์เท่านั้น

ขณะเดียวกันปรัชญามาร์กซ์ก็ไม่เหมือนกับปรัชญาสสารนิยมทั่วไป ที่ยึดถือว่ามีสสารปฐมภูมิซึ่งเป็นที่มาของทุกสิ่งทุกอย่างในโลก เพราะจริง ๆ แล้วเราไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับสสารปฐมภูมิเช่นนั้น ที่เรามีประสบการณ์จริง ๆ คือหน่วยรวมของสิ่งต่าง ๆ เช่น มนุษย์ ต้นไม้ ดวงดาว ผลไม้ และสัตว์ เป็นต้น เช่นเดียวกัน การพูดว่า "ทุกอย่างคือสสาร" แบบที่ปรัชญาสสารนิยมทั่วไปเข้าใจก็เป็นการพูดอย่างปราศจาก

---

[1] สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาว่าด้วยบ่อเกิด ลักษณะ หน้าที่ ประเภท ระเบียบวิธี และความสมเหตุสมผลของความรู้

[2] ปรัชญามาร์กซ์ได้แบ่งสังคมมนุษย์ออกเป็นยุคต่าง ๆ คือ 1) สังคมบุรพกาล 2) สังคมทาส 3) สังคมศักดินา 4) สังคมทุนนิยม 5) สังคมนิยม และ 6) สังคมคอมมิวนิสต์ ตามลักษณะการผลิตที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นของแต่ละสังคม ฉะนั้นประวัติศาสตร์ คือ พัฒนาการที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นของวัตถุ ไม่ใช่ของจิตใจ

ความรับผิดชอบ ละเลยลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ของสิ่งธรรมชาติแต่ละชนิด นับว่าเป็นการมองโลกด้านเดียว (one-sided) แบบจักรกล (mechanical) เพราะมองข้ามด้านที่เป็นจิตสำนึกของสสาร โดยเฉพาะมนุษย์และสัตว์ซึ่งพ้นที่จะเรียกว่าเป็นสสารได้อย่างเต็มปากแล้ว ฉะนั้น สสารนิยมแบบปรัชญามาร์กซ์จึงเป็นธรรมชาตินิยมมากกว่าเป็นจักรกลนิยม

ปรัชญามาร์กซ์ได้แบ่งสิ่งธรรมชาติออกเป็น 3 ชนิด คือ 1) สิ่งไม่มีชีวิตและไม่มีจิตสำนึก เช่น ดวงดาวต่าง ๆ ภูเขา และแม่น้ำ เป็นต้น 2) สิ่งมีชีวิตแต่ไม่มีจิตสำนึก เช่น ต้นไม้และพืชชนิดต่าง ๆ และ 3) สิ่งมีชีวิตและมีจิตสำนึก เช่น มนุษย์และสัตว์ แม้สิ่งธรรมชาติเหล่านี้จะแตกต่างกันที่ลักษณะเฉพาะ แต่ที่แต่ละชนิดมีเหมือนกัน คือ **พลัง** (power) และ **ความต้องการ** (need) พลังหมายถึงความสามารถที่จะก่อผลอย่างใดอย่างหนึ่งตามธรรมชาติของตน เช่น พืชมีพลังที่จะเติบโต ดวงอาทิตย์มีพลังช่วยให้พืชเติบโต และมนุษย์มีพลังที่จะเห็น ได้กลิ่น และใช้ความคิด เป็นต้น การแสดงพลังดังกล่าวออกมาสิ่งธรรมชาติไม่ได้แสดงตามยถากรรม แต่เป็นไปทำนองดิ้นรน (struggle) ส่วนความต้องการหมายถึงสิ่งธรรมชาติจำเป็นต่อกันและกัน เพราะในการแสดงความสามารถหรือพลังออกมานั้น สิ่งธรรมชาติอย่างหนึ่งจะต้องอาศัยสิ่งธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง จึงจะแสดงพลังออกมาได้ ตัวอย่างเช่น มนุษย์ สัตว์และสิ่งธรรมชาติทั้งหลายต้องอาศัยพลังงานของดวงอาทิตย์ แม้ดวงอาทิตย์ก็ต้องอาศัยมนุษย์และสัตว์ เป็นต้น ในแง่ของความมีอยู่จริง (actuality) ของดวงอาทิตย์นั้นมาจากคุณูปการที่ดวงอาทิตย์มีต่อสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ อย่างไรก็ดี ปรัชญามาร์กซ์จะให้ความสนใจสิ่งธรรมชาติที่มีชีวิตและมีจิตสำนึก โดยเฉพาะมนุษย์มากกว่าสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ

เมื่อสิ่งธรรมชาติมีความต้องการหรือมีความจำเป็นต่อกันและกันเช่นนี้ จึงสามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับสิ่งธรรมชาติของปรัชญามาร์กซ์ได้ดังนี้ว่า 1) แสดงว่าสิ่งธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง 2) เมื่อสิ่งธรรมชาติอย่างหนึ่งที่จำเป็นต่อการมีอยู่ของสิ่งธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งขาดหายไป สิ่งธรรมชาติอย่างหลังย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ 3) แสดงถึงความสำคัญของปัจจัยภายนอกต่อการดำรงอยู่ของสิ่งธรรมชาติแต่ละชนิด และ 4) แสดงว่าสิ่งธรรมชาติต้องประสบความทุกข์ (suffer) หากไม่สามารถหาสิ่งธรรมชาติที่จำเป็นมาสนองการดำรงอยู่ของตนได้

มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในสิ่งธรรมชาติทั้งหมด เขาย่อมมีพลังและความต้องการเช่นเดียวกับสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ พลังของมนุษย์คือความสามารถของอวัยวะรับสัมผัสและการรู้จักใช้สติปัญญา นอกจากนั้น เขายังต้องการสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ เพื่อการดำรงอยู่ของตนในลักษณะของการต่อสู้ดิ้นรนโดยดัดแปลงให้เหมาะสมกับธรรมชาติของตน อนึ่ง ดังทราบมาแล้วว่าสิ่งสนองความต้องการของสิ่งธรรมชาติแต่ละชนิดนั้นเป็นสิ่งภายนอก ชีวิต

มนุษย์จึงขึ้นกับสิ่งภายนอกด้วย ฉะนั้น การแสดงพลังเพื่อบังเกิดผลที่สำคัญของมนุษย์จึงได้แก่ "การทำงาน" อย่างที่มาร์กซ์กล่าวว่า "มนุษย์เป็นสิ่งธรรมชาติที่มีจิตสำนึกจึงถือเอาการทำงานเป็นชีวิตเพราะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขา กล่าวคือ เป็นสิ่งที่จะทำให้เขาดำรงชีวิตอยู่ได้" (Marx, 1977b: 73) ชีวิตที่ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกนั้นเป็นชีวิตที่มีเงื่อนไข คือบางครั้งอาจจะไม่สามารถสนองความต้องการของตนเองทุกอย่างได้ หรือทุกครั้งไป มนุษย์จึงเป็นสิ่งธรรมชาติที่ต้องประสบความสุขและความทุกข์ ความสมหวังและผิดหวัง ความเพลิดเพลินและความเศร้าโศกอยู่เสมอ

3. มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ (man as a human being)

มนุษย์ไม่เพียงแต่จะเป็นสิ่งธรรมชาติเท่านั้น แต่เขายังเป็นมนุษย์ที่แตกต่างจากสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ ข้อแตกต่างดังกล่าวจะเข้าใจได้ก็โดยศึกษาพฤติกรรมการดำรงชีวิตของมนุษย์ว่าแตกต่างจากสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ อย่างไร อย่างที่มาร์กซ์กล่าวว่า "ลักษณะทั้งหมดของสิ่งมีชีวิต ดูจากลักษณะที่สิ่งมีชีวิตนั้น ๆ มีกิจกรรม ในการดำรงชีวิตอย่างไร" (Marx, 1977b: 73) กล่าวอีกนัยหนึ่ง เราสามารถรู้จักมนุษย์จากงานที่เขาทำเพื่อยังชีพ เพราะงานเกี่ยวข้องกับการอยู่รอดของเขา มนุษย์ใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตทุ่มเทให้แก่สิ่งนี้ ฉะนั้น วิถีชีวิตทางการผลิตของมนุษย์จะเป็นที่มาของลักษณะมนุษย์อย่างที่มาร์กซ์และเองเกลส์กล่าวว่า

> *มนุษย์มีชีวิตอย่างไร ตัวเขาก็เป็นอย่างนั้น ฉะนั้น สิ่งที่เขาเป็น จะเกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่ว่าเขาจะผลิตอะไรและทำการผลิต อย่างไร มนุษย์จึงขึ้นกับสภาวการณ์ทางวัตถุในเรื่องของการผลิตนี้เอง*
>
> *(Marx & Engels, 1976: 37)*

เพื่อรู้จักมนุษย์ตามทัศนะของปรัชญามาร์กซ์ได้ดียิ่งขึ้น เราสามารถเปรียบเทียบมนุษย์กับสิ่งธรรมชาติที่ใกล้เคียงเขาที่สุดคือสัตว์ ดังนี้

3.1 มนุษย์มีจิตสำนึก (man as a conscious being)

สัตว์มีจิตสำนึกเช่นมนุษย์ กล่าวคือ มีกิจกรรมการดำรงชีวิต (life-activity) แต่ก็เป็นแบบสัญชาตญาณ ขึ้นอยู่กับธรรมชาติและแรงขับภายในอย่างเดียว แต่จิตสำนึกของมนุษย์หาเป็นเช่นนั้นไม่ มนุษย์มีการกระทำต่อธรรมชาติ สามารถสร้างสรรค์และดัดแปลงธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของตนได้ ไม่ใช่แบบตามยถากรรมแบบสัตว์

3.2 มนุษย์มีอิสรภาพ (man as a free being)

สัตว์จะทำการผลิต (ออกหาอาหาร) ในเมื่อร่างกายต้องการอาหาร ส่วนมนุษย์แม้ในเวลาไม่ต้องการอาหารก็ยังสามารถทำการผลิตได้ เพราะมองไปที่อนาคต มนุษย์จะทำการผลิตได้มากและมีคุณภาพมากกว่าเมื่อปราศจากการบังคับและเกิดจากความสมัคร

ใจของตน นอกจากนั้น การผลิตของสัตว์จะถูกจำกัดอยู่กับการสนองความต้องการทางร่างกายเท่านั้น ไม่เหมือนมนุษย์ที่การผลิตของเขามุ่งสนองความพึงพอใจด้วย เช่น ความงามด้านศิลปะ เป็นต้น

3.3 มนุษย์มีลักษณะสากล (man as a universal being)

การผลิตหรือกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตของสัตว์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเฉพาะหน้าเท่านั้น ตรงกันข้ามกับการผลิตของมนุษย์เป็นไปอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด มนุษย์สามารถจินตนาการถึงธรรมชาติในเอกภพ ศึกษา วิจัยและนำมาเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของตน

3.4 มนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด (man as a species-being)

มนุษย์มีศักยภาพมากมายที่สัตว์ไม่มี มาร์กซ์เรียกธรรมชาตินี้ว่า ความสามารถทางความคิด (mental or spiritual capacities) ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการหาเหตุผล ตัดสินใจ กระทำการ จินตนาการ วางแผนและคาดการณ์ล่วงหน้าเป็นต้นได้ กิจกรรมการดำรงชีวิตของมนุษย์จึงเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย ขณะที่สัตว์ไม่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ในฐานะสมาชิกของเผ่าพันธุ์มนุษย์ (human species) ทุกคนมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ พฤติกรรมที่แสดงออกมาจะเป็นตัวแทนคุณลักษณะของเผ่าพันธุ์ที่ตนสังกัดคือความสามารถทางความคิดอยู่เสมอ

4. มนุษย์กับภาวะแปลกแยก (man and his alienation)

ดังกล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า ในทัศนะของปรัชญามาร์กซ์ ชีวิตมนุษย์ผูกพันกับการผลิตเพื่อยังชีพ และประวัติศาสตร์จะเปิดเผยลักษณะของมนุษย์ในแต่ละยุคออกมา ในหนังสือ **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844** มาร์กซ์กล่าวว่า การผลิตแบบทุนนิยมเป็นที่มาของความทุกข์ยากของกรรมกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม เพราะวัตถุประสงค์ของการผลิตแบบนี้คือ เพื่อเพิ่มพูน **สมบัติส่วนตัว** (private property) ของผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเป็นสำคัญ ส่วนผู้ผลิตเป็นกลุ่มคนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบพร้อม ๆ กันกับที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขาถูกลดลงไปด้วย โดยมีความสำคัญน้อยกว่าเครื่องจักร (appendage of the machine) อย่างที่มาร์กซ์กล่าวว่า

> *ยิ่งสร้างความร่ำรวยและผลิตได้มาก กรรมกรยิ่งยากจนลง ยิ่งผลิตสินค้าได้มาก กรรมกรยิ่งกลายเป็นสินค้าที่ต่ำราคา ความเป็นมนุษย์ถูกลดค่าลงตามอัตราส่วนของสิ่งผลิตที่เพิ่มมากขึ้น (Marx, 1977b: 67-68)*

ความเป็นมนุษย์ที่ถูกลดค่าลงนี้ มาร์กซ์เรียกว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้ **ภาวะแปลกแยก** (alienation) หรือมีชีวิตที่ผิดแปลกไปจากที่สิ่งธรรมชาติควรจะมี ในสภาวะเช่นนี้ **พลัง** (power) ของมนุษย์ที่แสดงออกมาผ่านกิจกรรมเพื่อยังชีพหรือการผลิตของตนนั้น มิได้เป็นไปเพื่อพัฒนาตัวเขาอย่างเต็มที่ แม้ความ **ต้องการ** (need) หรือการเกี่ยวข้องกับสิ่งธรรมชาติอื่น ๆ นั้น ก็เป็นไปอย่างมีอุปสรรค กรรมกรหรือผู้ที่เสียเปรียบต้องดิ้นรนเป็นทวีคูณเพื่อขจัดความทุกข์ (suffering) ที่บั่นทอนความเป็นมนุษย์ของเขา

ปรัชญามาร์กซ์ได้แสดงความแปลกแยกหรือสภาพลดความเป็นมนุษย์ในระบบทุนนิยมดังนี้

4.1 มนุษย์แปลกแยกจากตัวเอง (alienation from self)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระบบทุนนิยมไม่ใช่ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แต่เป็นระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง นายจ้างปฏิบัติต่อลูกจ้างไม่ใช่ในฐานะของมนุษย์แต่เป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ที่สร้างความร่ำรวยแก่นายจ้าง ลูกจ้างไม่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางวัฒนธรรมและระบบการศึกษาที่มีอยู่ในสังคมได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นมนุษย์ แต่เขาก็แปลกแยกจากตัวเอง มองตัวเองอย่างไร้เกียรติและไม่มีศักดิ์ศรีจนไม่สามารถเข้าใจว่าตัวเองนั้นคือมนุษย์เช่นกับมนุษย์ทั่วไป

4.2 มนุษย์แปลกแยกจากแรงงาน (alienation from labour)

ลูกจ้างได้สร้างความร่ำรวยแก่นายจ้าง โดยได้รับค่าจ้างในระดับพอยังชีพเป็นสิ่งตอบแทน ยิ่งผลิตได้มากลูกจ้างยิ่งจนลง ยิ่งขายสินค้าได้ราคาดี ลูกจ้างยิ่งเป็นสินค้าที่ต่ำราคา แรงงานไม่ได้มีส่วนพัฒนาลูกจ้างแม้แต่น้อย สุขภาพกายและสุขภาพจิตของเขานับวันจะแย่ลงทุกวัน จะรู้สึกปลอดโปร่งเหมือนได้อยู่บ้านก็เฉพาะเวลาว่างจากงาน แต่ที่โรงงานแล้วทำให้รู้สึกหดหู่ว้าเหว่เหมือนคนไม่มีบ้าน การใช้แรงงานของลูกจ้างไม่ได้เกิดจากความสมัครใจ แต่มาจากสภาพถูกบังคับ ลูกจ้างจะถ่วงงานหรือเลี่ยงงานทันทีที่ได้โอกาสเพราะไม่มีความภาคภูมิใจในงานที่กำลังทำอยู่

4.3 มนุษย์แปลกแยกจากสิ่งผลิต (alienation from product)

แรงงานที่ลูกจ้างทุ่มเทลงไปในการผลิตได้แปรสภาพเป็นสิ่งของ (objectification of labour) แต่สิ่งของหรือผลผลิตนั้น แทนที่จะตกเป็นของผู้ผลิต แต่เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้ผลิตไม่ได้เป็นเจ้าของ และต่อต้านผู้ผลิตเอง ยิ่งทุ่มเทแรงงานผลิตมากเท่าใด ยิ่งไม่มีโอกาสเป็นเจ้าของสิ่งผลิตแม้แต่น้อย และทำให้ลูกจ้างต้องตกไปอยู่ใต้อำนาจของสิ่งหนึ่งที่งอกเงยมาจากแรงงานของเขา นั่นคือ มูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) ซึ่งเป็นค่าแรงงานที่ไม่ได้จ่ายแก่ลูกจ้าง (unpaid labour) ที่เรียกว่า “ทุน” มากขึ้นเท่านั้น

4.4 มนุษย์แปลกแยกจากเพื่อนมนุษย์ (alienation from fellow beings)

ในระบบทุนนิยม สภาพการทำงานมีการแบ่งงานกันทำเป็นแผนก ความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างจึงมีน้อย พวกเขาถูกโดดเดี่ยวจากกันและกันโดยลักษณะของงานที่ส่งเสริมการเห็นแก่ตัว นายจ้างใช้วิธีการให้ลูกจ้างต้องแข่งขันกัน เพื่อผลของงานจะตกแก่นายจ้าง บรรยากาศการทำงานจึงเป็นไปอย่างขาดมิตรภาพระหว่างผู้ทำงานด้วยกัน นอกจากนั้นลูกจ้างยังไม่สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมทั้งมวล ไม่เหมือนในสังคมกรีกโบราณซึ่งไม่มีการแบ่งแยกคนจากกิจกรรมทางสังคม ในสมัยนั้นผู้คนต่างมีเสรีภาพและเป็นสมาชิกของสังคมอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกัน ด้วยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอย่างเสมอหน้า ตรงกันข้ามกับสภาพสังคมในระบบทุนนิยม การเมืองไม่ใช่กิจกรรมของคนทั้งหมด แต่เป็นของคนกลุ่มหนึ่งที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ฉะนั้น สังคม (ประชาชน) กับการเมืองจึงแปลกแยกจากกัน

ฉะนั้น ในทัศนะของปรัชญามาร์กซ์ ภายใต้ระบบทุนนิยมลูกจ้างไม่มีสถานภาพพอจะกล่าวได้ว่าเป็นมนุษย์ แต่เป็นเหมือนวัตถุชนิดหนึ่ง อุดมการทางสังคมที่ดำรงอยู่ (social ideology) ไม่ว่าจะเป็นจริยธรรม หลักปรัชญา ระบบการศึกษา กฎหมาย และการปกครอง เป็นต้น ล้วนกระหน่ำซ้ำเติมลูกจ้างให้จมปลักอยู่ในห้วงความทุกข์ยากยิ่งขึ้นจนขาดจิตสำนึกที่จะยืนหยัดลุกขึ้นปกป้องสถานภาพการเป็นมนุษย์ของตัวเอง

5. มนุษย์คอมมิวนิสต์ (the communist man)

จากที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ คงทำให้ทราบได้ว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์คอมมิวนิสต์ในทัศนะของปรัชญามาร์กซ์เป็นอย่างไร แต่หากกล่าวอย่างสรุปแล้วมนุษย์ดังกล่าวนี้จะมีความสมดุล 2 ด้าน คือ ด้านที่สัมพันธ์กับตัวเองและสังคม

5.1 ด้านที่สัมพันธ์กับตนเอง หมายความว่า มีความสมดุลระหว่างการเป็น สิ่งธรรมชาติกับการเป็นมนุษย์ เขาไม่ปฏิเสธความต้องการตามธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็มีความเป็นไทในตัวเอง คือไม่เป็นทาสของความต้องการ รู้จักแยกได้ว่าอะไรเหมาะหรือไม่เหมาะสำหรับมนุษย์ รู้จักคาดหมายความต้องการที่จะเกิดในอนาคต และสนองความต้องการของตนในทางที่เหมาะสมเสมอ ปรัชญามาร์กซ์ไม่เห็นด้วยกับการใช้ชีวิตแบบนักบวชที่ควบคุมความต้องการธรรมชาติของมนุษย์ แต่ก็ใช่ว่าจะสนับสนุนการสนองความต้องการอย่างขาดการพินิจพิจารณา เพราะชีวิตที่ดีจะต้องมีดุลยภาพระหว่างความต้องการทางจิตกับความต้องการทางกาย

5.2 ด้านที่สัมพันธ์กับสังคม หมายความว่า เขามีคุณสมบัติทุกอย่างของการเป็นมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์ เช่น สามารถใช้สติปัญญา สร้างทฤษฎี แสดงความปรารถนาและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เป็นต้น ได้อย่างอิสระ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า มนุษย์

คอมมิวนิสต์สามารถเป็นอะไรก็ได้เหมือนกันหมด ข้อนี้หมายเอาเพียงว่าผู้ไม่แปลกแยกจากคุณสมบัติของมนุษย์มีศักยภาพที่จะเป็นอะไรก็ได้ซึ่งสอดคล้องกับความสามารถของตน มนุษย์จะภาคภูมิใจและสำนึกในคุณค่าของตน เคารพตัวเอง รักความเป็นอิสระและศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์ ไม่คิดครอบงำใคร ไม่ต้องการให้ใครต้องขึ้นกับใครหรือต้องนอบน้อมใคร เป็นมนุษย์ที่ร่าเริง แจ่มใส สมบูรณ์ มีค่าในตน รักเพื่อนมนุษย์ และมีลักษณะทางสังคม (socially-oriented being) อย่างแท้จริง

ฉะนั้น ตราบใดที่ไม่มีความสมดุลทั้ง 2 ด้านนี้ของมนุษย์ แสดงว่ามนุษยชาติยังมีความทุกข์หรือภาวะแปลกแยกในตัวเอง ภารกิจเพื่อกระทำให้เกิดความสมดุลหรือความสมบูรณ์ในมนุษย์จะยังคงมีต่อไป

6. บทสรุป

ทัศนะแบบมนุษยนิยมของปรัชญามาร์กซ์ที่กล่าวมาทั้งหมดคงจะมีประเด็นที่เป็นคำถามอยู่ไม่น้อยว่า จริงหรือที่ปรัชญามาร์กซ์เป็นมนุษยนิยม เพราะจากตัวอย่างในหลายประเทศที่ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์นั้น มีการคุกคามความเป็นมนุษย์ไม่แตกต่างจากเผด็จการฟาสซิสต์และนาซีแต่อย่างใด คำตอบในเรื่องนี้จะปรากฏในข้อสรุปต่อไปนี้

หนังสือ **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844** ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี 1959 ภายหลังที่มาร์กซ์เขียนไว้ถึง 115 ปี และภายหลังการปฏิวัติรัสเซียเมื่อปี 1917 ถึง 42 ปี ก่อนหน้านั้นไม่มีใครรู้จักหนังสือเล่มนี้ ทำให้ไม่ทราบพัฒนาการทางความคิดทั้งหมดของปรัชญามาร์กซ์ การเข้าใจปรัชญามาร์กซ์จึงบกพร่องไปด้วย

นักคิดที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น **อีริคห์ ฟอร์มม์** (Erich Fromm, 1900-1980) ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 ของหนังสือ **Marx's Concept of Man** ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกในปี 1961 ถึงความเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนในปรัชญามาร์กซ์ จนนำไปสู่การปฏิบัติผิด ๆ ในนามของปรัชญามาร์กซ์ ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

6.1 โดยสาระสำคัญแล้วปรัชญามาร์กซ์เป็นมนุษยนิยม ระบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสม์ที่มาร์กซ์พูดถึง หมายถึงความยุติธรรม ความเสมอภาค และความเป็นสากลที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมทางจิตใจแบบตะวันตก และที่สำคัญคือ การมองเห็นความสำคัญของปัจเจกชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพ และมีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งตรงข้ามกับระบบทุนนิยมที่ละเลยเรื่องนี้

6.2 วัฒนธรรมจิตใจแบบตะวันตกดังกล่าว คือ ความเชื่อว่าจะมีผู้มาช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ ที่เรียกว่าพระบุตรหรือไม่ก็ศาสดาพยากรณ์ (tradition of prophetic

Messianism) ซึ่งมีรากฐานจากศาสนายูดาย ปรัชญามาร์กซ์ก็อยู่ในแบบแผนอันนี้ เพียงแต่ว่ามาร์กซ์ไม่ได้อ้างอิงพระเจ้า แต่หันไปอ้างอิงมนุษย์แทน ด้วยอิทธิพลของกระแสมนุษยนิยมแบบกรีกที่กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งตั้งแต่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ฉะนั้น เนื้อหาทั้งหมดในหนังสือ **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844** จึงให้ความรู้สึกและสุ้มเสียงในทางศาสนาที่ให้ความหวังและเห็นอกเห็นใจผู้ประสบความทุกข์ยาก

6.3 ระบบการปกครองของสหภาพโซเวียตก่อนล่มสลายและของประเทศต่าง ๆ ที่จำลองรูปแบบระบบโซเวียตนั้น ไม่ใช่รูปแบบที่ตรงกับปรัชญามาร์กซ์ เพราะไม่เป็นมนุษยนิยม (anti-humanism) เป็นระบบที่สร้างความเสียหายแก่ปรัชญามาร์กซ์ โดยใช้ปรัชญามาร์กซ์เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมแก่ตนเอง เพื่อให้สังคมโลกเข้าใจว่าเป็นระบบที่เชิดชูความเป็นมนุษย์ ที่จริงนั้นระบบโซเวียตและระบบจีนคือระบบทุนนิยมเผด็จการโดยรัฐ ไม่ใช่ระบบสังคมนิยมในความหมายจริง ๆ แต่อย่างใด

ส่วนมนุษยนิยมแบบปรัชญามาร์กซ์จะเป็นจริงได้หรือไม่บนเวทีโลกที่สลับซับซ้อนและเต็มไปด้วยปัญหานานัปการนี้ ประวัติศาสตร์ซึ่งปรัชญามาร์กซ์บอกว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเท่านั้นจะให้คำตอบ

โครงการคลังความรู้ดิจิทัลด้านการเกษตร
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. 2532. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา: อังกฤษ-ไทย.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

วิทยากร เชียงกูล. 2532. **พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์การเมือง.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลึก.

Callinicos, Alex. 1982. **Is There a Future for Marxism?** London: Macmillan Press.

Fromm, Erich. 1983. **Marx's Concept of Man.** New York: Frederick Ungar.

Gordon, David. 1993. "Socialism: What's Left after the Callapse of the Soviet System?" **Social Research** 60, 3 (Fall 1993): 472-492.

Grant, Ted. and Woods, Alan. 1996. **The Collapse of Stalinism and the Class Nature of the Russian State.** [Online]. Available: http://www.marxist.com/Russia/Classnature.html. [Accessed 7th Oct. 2002]

Hudelson, Richard. 1993. "Has History Refuted Marxism?" **Philosophy of Social Sciences** 23, 2 (June 1993): 180-198.

Marx, Karl. 1977a. **Capital.** Vol. I. Moscow: Progress.

--------. 1977b. **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844.** Moscow: Progress.

--------. 1973. "Theses on Feuerbach." In F. Engels. **Ludwig Feuerbach and the End of Classical German Philosophy,** pp. 63-65. Moscow: Progress.

Marx, Karl and Engels, F. 1976. **The German Ideology.** Moscow: Progress.

โครงการจัดตั้งคลังความรู้ดิจิทัลด้านมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์